Закінчення. Початок на с. 25

виконувала оперний репертуар, потім обрала інший напрям – звернулася до естрадної пісні. «Я відчуваю, як вдосконалююся, змінююся, зростаю і у вокалі, і в житті», – ділиться Юлія.

На концерті дівчина захопила якимось неземним щемливим виконанням народної пісні «Ой, полечко-поле».

– Це про наших героїв, – каже Юлія. – Кожен свій виступ я присвячую своєму нареченому, який поліг на війні. Він був добровольцем бригади «Азов». Загинув на Донеччині між Нью-Йорком та Торецьком. Ми мали одружитися, але не встигли. Тому зараз весь цей біль і кохання до нього я переношу в пісні, і особливо у «Полечко», яке ми виконуємо в дуеті з Дарією Бондар. Коли важко, приходжу на хор і співаю, – це дуже допомагає.

У двох дівочих голосах поєдналася крихкість і надзвичайна внутрішня сила, яка вселяє віру в наше майбуття. А ще в їхньому виконанні відчувалася історична тяглість української співочої традиції, яку не здатні знищити жодні російські загарбники.

– Голос формується у підлітковому віці, але Бог з народження вже наділив своїм талантом кожного, – нагадує Оксана Калінчук. – Як педагог я можу щось порадити чи спрямувати, сказати: «Дівчинко, у тебе народний вокал, ось де твоя перевага!». Але ніколи не критикую, бо для хору надзвичайно важлива сприятлива психологічна атмосфера.

У хорі не змагаються, хто кращий, а розвивають вміння чути та підтримувати іншого, бо лише так народжується диво колективної співтворчості!

– Серед наших дітей немає конкуренції, – зауважує пані Оксана. – Я завжди кажу так: усі голоси неповторні, але кожному Бог роздав свій тембр, свою вокальну долю.

Анна ЛУКАНСЬКА,
журналіст,
спеціально для «ОіС»

Український етнос як складний соціокультурний феномен

Володимир ЄВТУХ,
професор Українського державного університету імені Михайла Драгоманова, доктор історичних наук, член-кореспондент НАН України

Інформація з різних галузей соціогуманітарного знання дозволяє поглянути на український етнос як складний соціокультурний феномен і сформувати його міждисциплінарне визначення. Характеризується спільністю предків, спільністю рис культури, мови, психіки, стійким рівнем свідомої приналежності до етнічної спільності. Для великої частини українців прагнення до побудови власної національної держави було одним з найпотужніших факторів, що об'єднують їх і зміцнюють позиції етносу. Іншим важливим чинником цього об'єднавчого процесу є наявність (так чи інакше) у різних частин українців та їхніх нащадків зазначених ознак етносу. Ці дві ознаки дозволяють дивитися на українців, де б вони не жили, як на цілісний феномен.

Поняття та формування українського етносу

Формування українського етносу пов'язано з етногенезом українців. Найпоширенішою теорією щодо цього є ранньосередньовічна теорія про те, що українці розвивалися за універсальними законами етнічного розвитку середньовічної Європи на основі автохтонних засад: це означає, що ядро українців становить населення, яке проживало на території сучасної України попередніх історичних періодів.

Нині українці та їхні нащадки проживають майже в сотні країн світу. Говорячи про український етнос, треба враховувати, що в територіальному вимірі він складається з двох частин: українців, які знаходяться в географічних межах держави «Україна» та поза її територією. Різне середовище по-різному впливає на частини феномена, тому географічна територіальна перспектива аналізу українського етносу є так само важливою, як і перспектива його внутрішнього розвитку. Для розуміння трансформаційних процесів українського етносу необхідно подивитися на етнічне середовище, в якому знаходяться його частини, і з якими етносами взаємодіють українці чи їхні нащадки.

Найсучасніший аспект

Етнос став предметом наукового інтересу українських дослідників наприкінці XIX – на самому початку XX ст. Природно, що в центрі їхньої уваги український етнос. Такий інтерес викликаний, на мою думку, активізацією національного руху на території, населеній українцями, які в тій чи іншій формі прагнули здобути незалежність. Серед вітчизняних авторів у дослідженні феномену «український етнос» у різні періоди – історики, етнографи, етнологи, соціологи, політологи, культурологи, мовознавці: Михайло Брайчевський (1924-2001), Ярослав Дашкевич (1926-2010), Михайло Грушевський. (1866-1934), Ярослав Ісаєвич (1936-2010), Василь Лісовий (1937-2012), Олександр Потебня (1835-1891), Михайло Вівчарик (1941-2003), Валентина Борисенко, Ярослав Грицак, Іван Монолатій, Всеволод Наулко, Олександр Нельга, Михайло Степико, Володимир Трощинський, Костянтин Тишенко, Володимир Євтух, Леонід Залізняк та інші. Предметом їхнього розгляду стали питання історичного розвитку, етнокультурного контексту формування українського етносу, спілкування з іншими етносами в різних частинах України, ідеологічної ролі етносу в розбудові української політичної нації.

Тема привертає увагу також зарубіжних дослідників: Олі Гнатюк (Польща), Всеволода Ісаєва (Канада), Андреаса Каппелера (Австрія), Романа Шпорлюка (США), Герхарда Саймона (Німеччина), Ендрю Вілсона (Велика Британія) та інших. Деякі етнічні проблеми вони аналізували здебільшого в контексті становлення та функціонування української нації.

Українці в етнонаціональній структурі населення країни

На території України проживає переважна більшість представників українського етносу. Українці складають близько 78% населення країни. Завважу, що нині складно визначити конкретну їхню кількість, оскільки у висліді російської агресії значна частини українців

мігрувала з материкової частини. Згідно з останнім переписом населення (2001 р.) сучасну Україну населяють представники понад 130 етнічних груп (термін Жан-Лу Амселля). Поліетнічний склад населення України – явище, яке сягає корінням у минуле. До нинішньої поліетнічності країни призвели два шляхи: переселення та відокремлення самостійних народів від давньослов'янських племен, що проживали на території Київської Русі (XI–XII ст.).

Останніх ми називаємо автохтонним населенням – етнічними спільнотами, що сформувалися на основі трьох слов'янських племен (українців, росіян, білорусів). До слова, я пропоную розрізняти терміни «росіяни» та «русскіє» і застосовувати для цього роду людей на території України останній термін, оскільки, на мою думку, він відповідає їхньому статусу в Україні.

Інше населення є алохтонним – етнічними спільнотами, які сформувалися на основі людей, які прибули на територію сучасної України або проживали на територіях, що входили до України в різні періоди (вірмени, угорці, євреї, молдавани, поляки, румуни та ін.), а також на основі нових етносів – переселенців.

В Україні є кілька етнічних ареалів: Крим (вірмени, кримські татари, російсько-русскіє, українці), Буковина (молдовани, гагаузи, русскіє, румуни, українці), Одеська область (болгари, гагаузи, молдавани, русскіє, українці), Закарпаття (угорці, роми, русскіє, українці).

Що стосується розподілу українців по території країни, то вони становлять більшість населення в усіх областях, крім Криму: від понад 57,0% у Луганській до майже 98,0% у Тернопільській. У 19 регіонах кількість українців перевищує 80,0%; 85,0% українців визнають українську мову рідною.

Говорячи про динаміку українського етносу і особливо про його згуртованість, треба мати на увазі, що всередині етносу існує кілька субетносів й етнографічних груп, які мають свою етнокультурну специфіку. Це гуцули, бойки, лемки, подоляни, поліщуки. Вони зберігають і розвивають особливості в традиціях, звичаях, народній творчості та поведінці, які відрізняють їх одна від одної та надають певної своєрідності українському етносу як цілісному утворенню.

«Українці за кордоном» як частина українського етносу

Теоретичні зауваження. Це явище є багаторівневим і включає різні категорії: діаспора, емігранти, тимчасові жителі, які залишаються в країні з метою ведення бізнесу, працевлаштування, навчання та тривалого перебування у родичів, які емігрували. Основними характеристиками, які ідентифікують осіб як «закордонних українців», є їхня етнічна приналежність, самоідентифікація та їхній внесок у підтримку та розвиток української етнічності за кордоном і ситуативно в Україні. Діаспора представляє найбільшу кількість «українців за кордоном» і становить високий рівень етнічної ідентичності та є найактивнішою у збереженні та розвитку української культури за межами країни. Чисельність діаспори становить приблизно 18–20 ***млн*** (за останніми підрахунками). До цієї групи належать люди українського походження, які покинули свою Батьківщину в різні періоди, та автохтонне українське населення, яке проживало в інших країнах внаслідок історично відновлених кордонів на сході та півночі України (Білорусь, Росія), а також на заході (Польща, Румунія, Словаччина, Угорщина). Більшість діаспори та кількість осіб українського походження, які проживають за межами угруповання «українці за кордоном», становлять репрезентативне населення, яке, з одного боку, має достатньо високий рівень етнічної ідентичності, а з іншого – подвійну чи потрійну етнічну ідентичність, яка формується під час взаємодії з вихідцями з інших країн та місцевим населенням. Вони, як вважає Т. Холлі, можуть мати різні ідентичності: громадянську, етнічну, гібридну та атомізовану.

Першим джерелом формування української діаспори стала еміграція, яка активізувалася протягом останніх десятиліть і є другою за величиною складовою «українців за кордоном». Однак не всі емігранти нині інтегрувалися в діаспору; деякі з них прагнуть інтегруватися в основні (в етнічному сенсі також) суспільства, в якому вони живуть. Це передбачає відмову від певних маркерів української ідентичності. Особливу категорію становлять мігранти, які покинули країну під тиском нестабільності та військових дій у Криму та повномасштабної російської агресії з 2022 року. Найактуальнішими проблемами таких вимушених міграцій є соціальні пріоритети. Тому підтримка етнічної та культурної ідентичності відсувається на другий план.

Третю групу українців становлять особи українського походження, які тимчасово проживають в інших країнах. Ця група настільки мала, що не має суттєвого значення; вона більш ситуативна, про що свідчить спорадична участь у деяких заходах, пов'язаних з українською ідентичністю. Про це свідчить участь у демонстраціях та зборах коштів на підтримку європейських прагнень України та боротьби з агресією з боку Росії. Громадяни України, які перебувають у короткострокових або довгострокових відрядженнях за кордоном, рідко беруть участь у подібних заходах.

Вихідці з України та їхні нащадки, як було сказано вище, живуть більш ніж у ста країнах. За географічним положенням можна виділити три основні території: Західну (країни на захід від України, включаючи Східну та Західну Європу, Північну, Центральну та Південну Америку та країни Балтії), Східну (країни на Схід від України – Росія, країни колишнього Радянського Союзу (Вірменія, Азербайджан, Грузія, Казахстан, Таджикистан, Туркменістан, Узбекистан), країни Південно-Східної Азії) та Південну (країни Африки, Австралія, Нова Зеландія).

Попередниками «українського зарубіжжя» (1608–1880) можна вважати такі рухи: переселення козаків до Туреччини та Західної Європи після поразки під Полтавою (1709), переселення козаків до Добруджі в Османській імперії (тепер Румунія) та до Поволжя та Уралу в Російській імперії після зруйнування Запорізької Січі (1775 р.) Катериною II та будівництво поселень на Закарпатті.

Інтенсивне переселення українського люду та формування українських етнічних поселень у багатьох країнах відбувалося протягом чотирьох хвиль: 1) остання чверть XIX ст. – до початку Першої світової війни; 2) період між двома світовими війнами; 3) період після Другої світової війни; 4) роки незалежної України. Для кожної з цих хвиль були характерні особливості, пов'язані з їхньою кількісною, демографічною, соціальною, етнічною

Продовження на с. 26.

Закінчення. Початок на с. 24.

структурою та етнічним середовищем у країні проживання. Наприклад, найчисельніша еміграція з України мала місце до і під час першої хвилі, майже 1 ***млн*** осіб переселилися на Північно- та Південноамериканський континенти і понад 3,5 ***млн*** були майже асимільовані – у різних частинах Радянського Союзу; найменшою була еміграція з України під час четвертої хвилі (кілька сотень тисяч осіб).

Сприятливі умови для функціонування феномену «українці за кордоном» у контексті його кількісного виміру здебільшого наявні на територіях формування етнічних ареалів та етнічних анклавів українців, зокрема в США (метрополії Детройт, Нью-Йорк, Чикаго), Канаді (Альберта, Манітоба, Саскачеван), Австралії (Мельбурн, Сідней), Казахстані. (північні райони країни, Алмати), Росія (Алтай, Далекий Схід, Західний і Східний Сибір, Краснодарський край, Магаданська обл., Москва, Поволжя, Санкт-Петербург, Ставропольський край, Якутія), Польща (кордон з Україною), Румунія (Бухарест, прикордонні землі) і Словаччина (словацько-українська прикордонна зона).

Географічне розташування представників українського етносу відіграє важливу роль в ідентифікації їхніх культурно-звичаєвих традицій і, загалом, щодо рівня єдності «українців за кордоном», а також трактування явища як структурованого і цілісного. Відомо, що традиційно, особливо під час першої та другої хвиль, емігранти із Західної України рухалися на захід, а вихідці з центральних та східних областей України мігрували переважно на схід. Ця тенденція вплинула на характер життя в різних етнічних середовищах. Культурні традиції та звичаї західноорієнтованих людей з України відзначалися суто українською етнічністю (певною мірою субетнічними вкрапленнями бойків, гуцулів, лемків) і водночас етнічністю вихідців з інших країн, з якими вони взаємодіяли, в межах різних етнічних і політичних держав – Польщі, Румунії, Словаччини та Угорщини. Більшість українських етнофорів[1], які мігрували на Схід, перебували під впливом російських етнічних чинників (у складі Російської імперії) і, відповідно, були глибоко позначені радянською ментальністю. За часів незалежної України кількість українських етнофорів на східних теренах не збільшується, оскільки основними напрямами четвертої хвилі є Північна Америка та Європа.

Зважаючи на перераховані вище обставини, поняття «західна діаспора» та «східна діаспора» мають не лише географічне значення, а й відображають реальність соціокультурної відмінності двох гілок діаспори з їхніми законами та закономірностями розвитку. Частина українців, які географічно належать до «східної діаспори», вирізняється у соціальному сенсі. Йдеться про тих українців, які живуть в країнах Азії, і на їхній соціальний і культурний розвиток впливають обставини розвитку в цих країнах. Тому соціалізація представників двох гілок відбувається з певними відмінностями, особливо щодо можливості соціальної мобільності та збереження етнічної та культурної ідентичності. Ці процеси є інтенсивними у державах, політика яких базується на засадах демократії. Етнополітична поведінка емігрантів з України та їхніх нащадків під час кризи російсько-українських відносин (з 2014 р.) стала незаперечним доказом цього: громадяни та негромадяни українського походження в різних країнах Заходу активно протистояли російській агресії щодо України, тоді як українські етнофори в Росії майже не діяли. Крім того, країни з вищим рівнем демократії, зокрема європейські країни, де живуть українці, мають значно вищий рівень толерантності до інших країн: це Австрія, Бельгія, Велика Британія, Іспанія, Італія, Німеччина. Незважаючи на обмежувальні заходи (наприклад, імміграційні квоти), і враховуючи вагомий внесок людей українського походження в соціальний і культурний розвиток Сполучених Штатів і Канади та їхню глибоку вкоріненість у суспільному житті цих країн, вони мають такі ж можливості соціальної мобільності, як і місцеві жителі та громадяни інших національностей.

Соціально-культурну діяльність емігранти з України здійснюють через суто етнічні товариства та участь у діяльності місцевих жителів – передусім у США і Канаді. Ці громади полегшили адаптацію до нових умов життя та інтеграцію в нове суспільство. Найбільш успішними тут були компанії допомоги, банки та етнокультурні організації. Перші два типи організацій надавали матеріальну та фінансову допомогу вихідцям з України, а інші відповідали за збереження елементів української культури, традицій і звичаїв, за сприяння зв'язкам з етнічною батьківщиною.

Зусиллями культурних закладів є збережені «острівці» української ідентичності в США, Канаді, Бразилії та Аргентині. У Сполучених Штатах до цих установ можна віднести Українську Вільну Академію Наук з її філіями в США та Канаді; Художній музей України в Детройті, Нью-Йорку та Чикаго; музей під відкритим небом «Культурна спадщина українського села» (Альберта, Канада); Наукове товариство імені Шевченка, Центр демографічних і соціально-економічних досліджень українознавства в США; Музей української культури в Свиднику (Словаччина), Українська державна школа в Ризі (Латвія) тощо. Під час відзначення певних історичних дат і подій в історії українського народу чи населених пунктів, культурні фестивалі своєї етнічної спільноти чи представлення українського мистецтва на інших етнічних фестивалях є вагомими маркерами української етнічності. Потужним чинником згуртування «зарубіжних українців» та формування їх іміджу як частини ширшого історичного та соціального феномену «українського етносу» є започаткування кількох масштабних і потужних проєктів та діяльності українських головних організацій. До них належать Українська Всесвітня Координаційна Рада, що складається з некомерційних організацій з України та поза її межами, з метою відстоювання та захисту мовних, освітніх, соціальних і культурних інтересів українців у всьому світі; Світовий Конгрес Українців (СКУ), що об'єднує Українські центральні крайові представництва 28 країн Північної та Південної Америки, Європи, колишнього Радянського Союзу та Австралії, та Європейський Конгрес Українців (ЄКУ), що займається питаннями українців, які проживають у країнах Європи. До цього списку можна додати Світову Федерацію Українських Лікарських Товариств, Асоціацію Української Культури.

[1] Етнофор – індивідуальний носій певної етнічної культури